

Biztonságpolitika

Biztonsági tanulmányok –

Szerkesztette
GAZDAG FERENC

Nemzet és Biztonság Könyvek

Sorozatszerkesztő

Tálas Péter

Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika

Szerkesztette

GAZDAG FERENC

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem – Budapest, 2011

Lektorálta
Szenes Zoltán
Tálas Péter

© Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011

Szerkesztés © Gazdag Ferenc, 2011

ISBN 978-615-5057-23-6

ISSN 2062-8765

Lectori salutem!

Nincs könnyű dolgunk, ha tudományos alapossggal kívánjuk meghatározni, mi is a biztonság. Különböző kutatói iskolák eltérő elméleti modellek kidolgozásával tesznek kísérletet ennek a rendkívül összetett fogalomnak a leírására, sőt, az elmúlt néhány évtized során a biztonsági tanulmányok önálló tudományos diszciplínává váltak. A valóság azonban mindig több, összetettebb és gazdagabb annál, mint amit gondolati síkon képesek vagyunk megragadni belőle.

Vitán felül áll, hogy a biztonság fogalma az utóbbi időkben jelentősen kibővült és elmélyült. A katonai oldal mellett a biztonság politikai, pénzügyi, gazdasági, kereskedelmi, informatikai, energetikai, ellátási, közegészségügyi, demográfiai, környezeti és egyéb dimenziói is egyre inkább előtérbe kerülnek. A hagyományos fenyegetések fennmaradása mellett mind nagyobb számban jelentkeznek újszerű biztonsági kihívások is. Ugyanakkor ahhoz sem férhet kétség, hogy a biztonság katonai elemének, a fegyveres erőnek a jelentősége hosszú távon is meghatározó marad.

A hagyományos nemzetállami szereplők mellett a biztonsági környezet alakulására növekvő befolyást gyakorolnak olyan szupranacionális, államok feletti tényezők, mint a nemzetközi szervezetek és intézmények, a transznacionális vállalatok. A másik oldalról szubetatikus szereplők,

nem-kormányzati szervezetek, mozgalmak, szélsőséges eszmei alapokon álló szerveződések is jelentős szerephez juthatnak. Nyilvánvaló, hogy a globalizálódó világban a biztonság megteremtéséhez elengedhetetlen a széleskörű nemzetközi együttműködés. Ezzel együtt a nemzetállamok központi szerepe a jövőben is megmarad. Nemzeti megmaradásunk záloga a magyar állam, és Magyarország védelmét a szövetségesi együttműködés mellett a nemzeti önerő, a megújuló Magyar Honvédség szavatolja.

Akárcsak a szabadság vagy az egészség esetében, a biztonság meglétét is hajlamosak vagyunk természetesnek tekinteni, és csak a hiánya az, ami feltűnik. Hazánk

minden polgárának joga van élvezni a biztonságot, egyúttal azonban felelőssége is, hogy ehhez lehetőségeihez képest hozzájáruljon. Erősíteni szükséges a honvédelem társadalmi támogatottságát, tudatosítva, hogy a honvédelem – tágabb értelemben Magyarország biztonsága – nemzeti ügy. Ehhez járul hozzá a maga módján, a tudomány eszközeivel Gazdag Ferenc műve. Kívánom minden kedves Olvasónak, hogy forgassa haszonnal, gyarapítsa tudását, és az ismeretszerzésen túl engedje a szívéhez is közel honvédelmünk, nemzeti biztonságunk ügyét.

Dr. Hende Csaba

Magyarország honvédelmi minisztere

Tartalom

Lectori salutem! / 5

Előszó / 7

1. A biztonság-politika fogalma, tárgya, intézményei / 13

A biztonság a társadalom
alapszükséglete / 13

A biztonság tradicionális
értelmezése: a területi és katonai
elemek túlsúlya / 14

Lokális, regionális, kontinentális és
globális biztonság / 15

Etimológia, a biztonság
fogalma / 18

A biztonsági tanulmányok,
biztonságpolitika rendszertani
helye / 20

Biztonságpolitika vagy biztonsági
tanulmányok? / 21

A kötetünkben használt
biztonságfogalom / 22

A biztonságiasítás/
szekurizáció / 26

Objektív és szubjektív
percepció / 28

Védelempolitika / 29

A stratégiai dokumentumok
hierarchiája / 32

Stratégiai tervezési modellek / 33

T

- A biztonság változó arcai / 37
 - Külső és belső biztonság / 37
 - A biztonságfogalom változásának négy iránya / 39
 - A tradicionalisták és a bővítők vitája / 39
 - A realizmus időszerűsége / 40
 - A biztonság új értelmezése és a háború természetének megváltozása / 41
 - „Három világ” és a biztonság transznacionalizálódása / 42
 - Átfogó biztonság – a biztonság mint a külső és belső fenyegetések hiánya / 43
 - Abszolút és relatív biztonság / 44
 - Negatív és pozitív biztonság / 44
 - Biztonság és interdependencia / 45
- A biztonságpolitika intézményei / 46
 - Nemzeti intézmények / 46
 - A végrehajtó hatalom / 46
 - A törvényhozás / 47
 - A bírói hatalom / 47
 - A civil társadalom és média a biztonságpolitikában / 47
 - Nemzetbiztonsági szolgálatok / 49
- 2. Biztonságelméletek / 53**
 - „Megérteni” és „megmagyarázni”. A biztonságelméletek két lehetséges megközelítése / 53
 - Pozitivistá metodológia / 54
 - Posztpozitivistá metodológia / 55
 - A biztonság hagyományos felfogása: a politikai realizmus / 56
 - A politikai realizmus fő fogalmai és tézisei / 56
 - Hagyományos megközelítések és változásaik a hidegháború után / 62
 - Demokratikus béke / 62
 - Liberális institucionalizmus / 63
 - Neoklasszikus realizmus / 64
 - Államközpontú biztonságfelfogás és a konfliktusok transznacionalizálódása / 65
 - 2001. szeptember 11. és a realista biztonságelmélet nehézségei / 65
 - A konfliktusok transznacionalizálódása / 66
 - Prevenció és preempció / 67
 - Az új terrorizmus sajátosságai / 68
 - A hagyományos biztonságelméletek további alternatívái / 68
 - A „nagy háború” vége / 68
 - Geopolitikai konfliktusok térbeli szétszóródása / 69
 - Az első védelmi vonal a legtávolabbi / 69
 - A „gyenge” vagy felbomlott államok fenyegetése / 70
 - A biztonsági kérdések felelős igazgatása / 70
 - „Belső” és „külső” biztonság, katonai és civil eszközök összekapcsolódása / 71
 - A béke és háború kontinuum / 71
 - Nemzetközi jogi alapelvek különböző hatásai / 72
 - A fegyverzetkorlátozástól az etnikai konfliktusok tanulmányozása felé / 72
 - Koppenhágai iskola – multiszektorális biztonság és „biztonságiasítás” / 73
 - Biztonságiasítás és biztonságatlanítás / 74
 - Multiszektoriális biztonság / 75
 - A biztonsági komplexumok / 75

- Konstruktivizmus a biztonsági tanulmányokban / 78
 - A kulturalista elméletek két hulláma / 78
 - Kulturális tényezők jelentőségének növekedése a hidegháború után / 79
 - Konstruktivizmus a biztonsági tanulmányokban / 80
 - A társadalmi struktúra összetevői / 80
 - A biztonságpercepció kettős természete / 81
 - A biztonság és a kultúra összekapcsolása / 82
 - Konstruktivizmus mint a realizmus kiegészítője / 82
- Humán biztonság / 83
 - Az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja (UNDP) / 83
 - A humán biztonság három koncepciója / 84
 - Humán biztonság – tradicionális biztonság / 84
 - Viták a humán biztonságról / 85
 - Kritikai biztonsági tanulmányok / 86
 - A hagyományos és kritikai megközelítések különbsége / 88
 - Biztonság az emancipáció útján / 88
 - Nyugati modernizáció versus iszlám identitás / 89
- 3. Biztonságpolitikai kihívások / 91**
 - A nemzetközi biztonsági környezet átalakulása a 21. század elején / 91
 - Tendenciák / 92
 - Geostratégiai elmozdulások / 94
 - A kollektív biztonság rendszerének törekenysége / 95
 - Elemzésmódszertan / 95
 - A biztonságot veszélyeztető tényezők osztályozása / 98
 - Eredet / 99
 - Méret / 100
 - Hatókör / 101
 - Fokozat, intenzitás / 102
 - A posztbipoláris kor kihívásai / 115
 - A katonai szektor kihívásai / 115
 - A politikai szektor kihívásai / 122
 - A gazdasági szektor kihívásai / 129
 - A társadalmi szektor kihívásai / 133
 - A környezeti szektor kihívásai / 134
- 4. A globalizáció kihívásai / 137**
 - A fenntartható fejlődés és a gazdaság kihívásai / 137
 - A fenntartható fejlődés / 138
 - A fenntartható gazdasági növekedés / 139
 - A gazdasági biztonság kihívásai / 140
 - A 2008-as pénzügyi válság / 154
 - Az állam szerepe a gazdasági biztonságban / 156
 - Környezeti és demográfiai kihívások / 160
 - A túlnépesedés és kihívásai / 160
 - Népességrobbanás a fejlett országokban / 162

Népességrobbanás a harmadik világban / 162
A globális népesedés alakulása / 164
Migráció / 165

A globális élelmiszerhiány és következményei / 167

A természetes környezet mezőgazdasági eredetű tisztítása / 167

Élelmiszerbiztonság / 169

Édesvízszűkösség / 170

Urbanizáció / 172

Urbanizációs kihívások / 173

A nemzetközi terrorizmus kihívásai / 175

Terrorfenyegetettség / 178

Terrorizmus – regionális vonatkozások / 180

A terrorizmus elleni küzdelem / 183

A terrorizmusellenes fellépés eszközrendszere / 184

A terrorizmus elleni küzdelemről: olykor tárgyalni kell / 185

Terrorizmuspercepció és politikai marketing / 187

Terrorizmus és média / 188

5. A fegyveres erők

és a társadalom / 191

A haderő mint szervezet / 191

A „ki őrzi az őrzőket?” dilemmája / 197

A demokratikus kontroll követelménye: a miért kérdése / 198

A demokratikus kontroll követelménye: a hogyan kérdése / 203

A civil-katonai kapcsolatok néhány alapmodellje / 207

A praetorianizmus / 207

A hadsereg ellenőrzése az egypártrendszerben / 208

A civil-katonai kapcsolatok a polgári demokráciákban / 208

A biztonság privatizálása / 210

Katonai magánvállalatok / 212

A biztonság privatizálásának kérdőjelei / 213

A kockázatközösség társadalma / 215

A posztmilitáris társadalom / 218

6. A nemzetközi biztonság architektúrája / 221

A nemzetközi szervezetek és intézmények a nemzetközi biztonság alakításában / 221

A nemzetközi szervezetekről / 222

A nemzetközi biztonság normatív dimenziója / 224

Többoldalú és bilaterális egyezmények / 225

Az ENSZ a nemzetközi biztonság fenntartásában / 225

Az Alapokmány / 226

Viták az ENSZ reformjáról / 229

A Millennium Fejlesztési Célok / 230

Az ENSZ biztonságpercepciója / 230

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) / 232

A NATO politikai céljai / 233

A NATO működése / 234

Vezető testületek / 234

A NATO biztonságpercepciójáról / 236

Új stratégia, 2010 / 237

Az Európai Unió / 242

Az Európai Unió mint nemzetközi szereplő / 242

Az EU nemzetközi elismerése / 243

Az EU képviselte / 243

A közös külpolitika előképe: az Európai Politikai

Együttműködés / 244

A maastrichti szerződés, és a közös kül- és biztonságpolitika születése / 246

A közös kül- és biztonságpolitika területe és eszközei / 246

Intézményi felépítés / 247

A közös külpolitika a gyakorlatban / 248

Fordulat a védelempolitika felé: Közös Európai Biztonság- és Védelempolitika / 249

A lisszaboni szerződés (2007) / 251

Az Európai Biztonsági Stratégia / 253

Az Európai Biztonság és Együttműködés Szervezete – EBESZ / 261

A helsinki záróokmány / 262

Helsinkitől Párizsig / 262

A párizsi charta / 263

Az EBEÉ intézményesülése / 264

Az EBESZ szervezeti felépítése / 266

EBESZ biztonsági stratégiája / 268

Egyéb regionális biztonságpolitikai szervezetek / 271

A Független Államok Közössége (FÁK) / 271

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete / 271

GU(U)AM / 273

A Sanghaji Együttműködés Szervezete / 273

7. Fegyverzetkorlátozás és leszerelés / 275

A fegyverzetkorlátozás és a leszerelés fogalma / 275

A tömegpusztító fegyverek korlátozása / 279

A nukleáris fegyverzetkorlátozás vagy non-prolifерáció / 279

Az atomsorompó-szerződés / 282

A biztonsági garanciák / 286

A nukleáris kísérleti robbantások / 287

Az atomfegyvermentes övezetek / 290

A küszöbországok / 291

A nukleáris vonatkozású exportellenőrzési rendszerek / 292

A nukleáris leszerelés jelenlegi fejlődési irányai / 294

A célba juttató eszközök / 296

A SALT-I megállapodás / 296

A SALT-II megállapodás / 298

A korlátozástól a csökkentésig: a START-szerződések / 299

A START-folyamat / 299

START-I szerződés / 301

START-II szerződés / 301

A START-III. szerződés / 302

Szerződés az atomfegyverek két csoportjának teljes felszámolásáról (Intermediate Nuclear Forces – INF) / 303

Amerikai elképzelések a rakétavédelmi pajzsról / 305

A vegyi fegyverek / 310

A genfi jegyzőkönyv (1925) / 311

A vegyifegyver-tilalmi egyezmény
(Chemical Weapons Convention
– CWC) / 312

A biológiai fegyverek / 313

A hagyományos fegyverek
korlátozása / 316

A CFE-szerződés / 317

Nyitott Égbolt szerződés (Treaty on
Open Skies) / 322

Az ottawai megállapodás / 323

Kézi- és könnyűfegyverek
(Small Arms and Light Weapons
– SALW) / 324

A wassenaari megállapodás
(Wassenaar Arrangement) / 325

8. Válságkezelés, békeműveletek / 327

Előzmények / 327

Az ENSZ és a válságkezelés / 331

Hagyományos (első generációs)
békefenntartás / 334

A békefenntartás feltételei / 337

Mandátum / 338

Erő alkalmazása / 338

Pártatlanság / 339

Második generációs
békefenntartás / 341

Preventív diplomácia / 345

Béketeremtés / 346

Az új típusú békefenntartó
missziók / 346

Békeépítés / 348

A Brahimi-jelentés / 350

Harmadik generációs
békeműveletek / 351

A békeműveletek szereplői / 352

Az Európai Unió és a
válságkezelés / 357

A NATO és a válságkezelés / 359

A biztonsági szektor reformja és a
nemzetközi szervezetek / 359

Mit értünk a biztonsági szektor
fogalmán? / 360

Az SSR mint nemzetközi
prioritás / 363

Esettanulmányok / 367

Szomália / 367

Koszovó / 371

Rövidítések jegyzéke / 377

Bibliográfia / 387

Tartalom / 409